

האוכלוסייה בישראל

אוכלוסיית ישראל מנתה בסוף שנת 2012 כ-7.9 מיליון תושבים. את האוכלוסייה אפשר לאפיין בדרכים שונות. בפרק זה נתמקד בנושאים הבאים:

- התפלגות האוכלוסייה.
- הרכב האוכלוסייה - אוכלוסייה יהודית ואוכלוסיית מיעוטים.
- מבנה הגילים של האוכלוסייה.
- תמורות באוכלוסייה.

התפלגות האוכלוסייה

בפרק בחרנו לתאר את התפלגות האוכלוסייה בכמה היבטים:

- תפרוסת האוכלוסייה על פי מפות צפיפות אוכלוסייה.
- התפלגות האוכלוסייה על פי חלוקה מנהלית.
- התפלגות האוכלוסייה על פי צורת יישוב כפרית או עירונית - סעיף זה מפורט להלן, בנושא אוכלוסייה יהודית.

תפרוסת האוכלוסייה בישראל

תפרוסת האוכלוסייה בישראל אינה אחידה.

מפות אוכלוסייה ומפות צפיפות אוכלוסייה באטלסים השונים מצביעות על תפרוסת לא אחידה לאורך כל השנים.

המפה המעודכנת ביותר היא לשנת 2005 באטלס כרטא האוניברסלי, עמוד 31. ראו גם באטלס ישראל החדש, עמוד 53, מפה ב - הצפיפות בשנת 2006.

צפיפות אוכלוסייה היא המדד המבטא את מספר התושבים ליחידת שטח. צפיפות האוכלוסייה בישראל עולה בהתמדה:

בשנת 2005 - צפיפות האוכלוסייה בישראל הייתה 305 נפש לקמ"ר.

בשנת 1995 - צפיפות האוכלוסייה בישראל הייתה 247 נפש לקמ"ר. בשנת 1948 - 43 נפש לקמ"ר.

נתונים אלו הם ממוצע חשבוני. למעשה נתוני התפרוסת הלא אחידה - מקורם דמוגרפי וכלכלי, כמתואר להלן.

עיון במפות מצביע על כמה נקודות עיקריות:

- צפיפות גבוהה במישור החוף וסביב ארבע המטרופולינים של ישראל: תל אביב, ירושלים, חיפה ובאר שבע. במהלך השנים הצפיפות באזורים אלו הולכת וגדלה.
- קו ההתיישבות הדרומי מתקדם דרומה.
- ריכוזי יישובי אוכלוסיית המיעוטים הם באזורים ההרריים וביישובי אוכלוסייה יהודית.
- באזורי מישור החוף והעמקים.

עיינו באטלס ישראל החדש, עמוד 8, מפה א.

עיון במפות אוכלוסייה מצביע על מאפייני גודל והתפלגות האוכלוסייה הבאים:

- גידול מתמיד של האוכלוסייה בישראל.
- ריכוז גדול של אוכלוסייה (בעיקר יהודית), העיקרי במישור החוף ובירושלים.
- ריכוזי אוכלוסייה נמוכים בדרום הארץ ובעמקי הצפון.
- ריכוזים גדולים של אוכלוסייה לא יהודית באזורים ההרריים (הרי הגליל, יהודה ושומרון).
- ריכוזי אוכלוסייה יהודית במישור החוף, בעמקי הצפון (עמק הירדן, עמק בית שאן ועמקי יזרעאל וחרוד) ובנגב המרכזי והדרומי.
- בצפון הארץ האוכלוסייה מתגוררת בעיקר ביישובים כפריים.
- בדרום הארץ האוכלוסייה מתגוררת בעיקר ביישובים עירוניים.
- קו ההתיישבות הדרומי של האוכלוסייה עובר בקו דמיוני המחבר את עזה לים המלח. במהלך השנים, החל מהקמת המאחזים היהודיים הראשונים בנגב בשנת 1943 ובעיקר מאז קום המדינה, קו ההתיישבות הדרומי ממשיך להדרים.
- במחוז הדרום גדלה האוכלוסייה ביותר מפי שישה מאז שנת 1960.
- גידול האוכלוסייה גבוה (פי ארבעה משנת 1960) במחוז המרכז, במחוז הצפון ובמחוז ירושלים.
- ריכוז האוכלוסייה בצפון הארץ גדל.
- חלקה היחסי של האוכלוסייה היהודית בצפון הארץ גדל בעיקר משנות השמונים.

הסיבות העיקריות לשינויים בגודל ובהתפלגות האוכלוסייה הן:

- הגורם ההיסטורי של רציפות המגורים בשטח;
- מכירת קרקעות באזורי העמקים ובמישור החוף לאוכלוסיית העליות הראשונות;
- גלי עלייה יהודית – מראשית המאה העשרים ובעיקר מאז קום המדינה ב-1948.
- ריבוי טבעי גבוה של האוכלוסייה הלא יהודית.
- תהליכי הגירה פנימיים שמקורם בתהלים מדיניים ובמדיניות ממשלתית (כמו איחוד ירושלים לאחר מלחמת ששת הימים ומפעל "ייהוד הגליל").
- רצון אישי של האוכלוסייה לשיפור איכות החיים (שהגדיל בעיקר את חלקה היחסי של האוכלוסייה במחוז המרכז).

הרכב האוכלוסייה

באוכלוסייה קבוצות שונות. שתי הקבוצות העיקריות – אוכלוסייה יהודית ואוכלוסייה ערבית. כל אחת מקבוצות אלו מגוננת מבחינה דתית, לאומית, חברתית ותרבותית.

האוכלוסייה היהודית כוללת בתוכה אוכלוסייה חילונית, דתית, חרדית, עולים חדשים, "צברים" – ילידי הארץ, כפריים, עירוניים ועוד.

אוכלוסיית המיעוטים (נהוג לכנותה אוכלוסייה לא יהודית או ערבית – שהיא המיעוט הגדול בישראל) כוללת בתוכה בני **לאום** שונה: ערבים, דרוזים, בדווים וצ'רקסים ובני **דת** שונה: מוסלמים ונוצרים וכן כפריים, עירוניים ועוד.

הלאום הערבי מהווה את רוב קבוצת המיעוטים, לכן יש המכנים קבוצה זו בשם אוכלוסייה ערבית.

נתוני האוכלוסייה נמדדים על פי מפקדי אוכלוסייה ואומדנים על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. עד מפקד 1995, נתוני האוכלוסייה פורטו לפי דתות: יהודים, מוסלמים, נוצרים ודרוזים. החל ממפקד 1995, בשל עלייתם של עולים רבים שאינם רשומים במשרד הפנים כיהודים, שונו ההגדרות: קבוצת הנוצרים חולקה לשתי קבוצות: נוצרים ערבים ונוצרים לא ערבים. החלוקה היא על פי הקריטריונים של אופי היישוב, לאום וארץ מוצא.

בשנתונים הסטטיסטיים מפורטות קבוצות האוכלוסייה לקבוצות: **יהודים, ערבים ואחרים** (הערבים - מוסלמים, ערבים נוצרים ודרוזים; האחרים - נוצרים לא ערבים ואוכלוסייה ללא סיווג דת)

בפרק זה בחרנו להציג את האוכלוסייה בישראל על פי המאפיינים האנתרופו-גיאוגרפיים ולפיכך חילקנו את האוכלוסייה לשתי הקבוצות העיקריות: **אוכלוסייה יהודית ואוכלוסיית מיעוטים**.

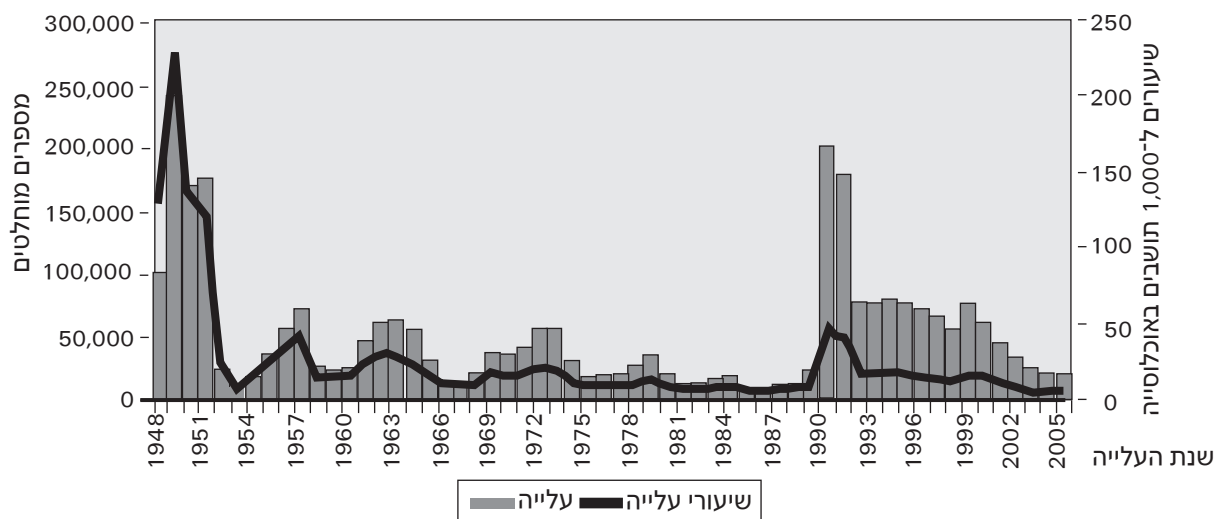
האוכלוסייה היהודית

בסוף שנת 2012 מנתה אוכלוסייה זו כ-5.9 מיליון תושבים המהווים כ-79% מכלל האוכלוסייה בישראל. ישראל היא מדינת **הגירה**. נהוג לכנות את ההגירה הנכנסת לישראל בשם **עלייה**, שמקורו **בחוק השבות** (ולחלופין: הגירה יוצאת מכונה בשם **ירידה**).

חוק השבות הוא אחד מחוקי היסוד במדינה הקובע את זכותו של כל יהודי לחיות בישראל ולהיות אזרח המדינה.

חוק האזרחות מהווה גם הוא אחד מחוקי היסוד, בתוקף חוק השבות ומעניק אזרחות ישראלית לכל מי שמוגדר יהודי על פי חוק השבות ולכל מי שנולד בישראל (ללא הבדל לאום ודת).

העלייה לישראל מספרים מוחלטים ושיעורים ל-1,000 תושבים באוכלוסייה לאורך השנים

בישראל שני גלי הגירה עיקריים:

בשרטוט בולטים שני גלי עלייה עיקריים: עליית שנות החמישים של המאה ה-20 ועליית שנות התשעים של המאה ה-20. בגל העלייה של שנות התשעים רוב העולים הגיעו ממדינות חבר העמים לשעבר ומיעוטם מאתיופיה.

קליטת **גלי העלייה של שנות התשעים** הייתה שונה מקליטת **גל העלייה של שנות החמישים**. המדיניות הייתה בשיטת "הקליטה הישירה" שמשמעותה אי התערבות מוסדית בקביעת מקומות היישוב של העולים ומתן "סל קליטה" לעולים.

העולים יכלו לבחור את מקום מגוריהם. בתחילתו של גל העלייה העדיפו רוב העולים להתגורר בערי מרכז הארץ ובהמשך "התפזרו" גם לשוליים, על פי שיקולי תעסוקה ודיור.

עליית שנות התשעים לא שינתה באופן משמעותי את תפרוסת האוכלוסייה ואת המרחב היישובי. כמחצית מעולי שנות התשעים מתגוררים בערי מרכז הארץ.

עובדת היותה של ישראל מדינת הגירה השפיעה על אוכלוסייתה היהודית בתחומים שונים:

- **דמוגרפית** - מאז סוף המאה ה-19, החלו **גלי עלייה** שונים שהם הגורם העיקרי לגידולה של האוכלוסייה היהודית. רוב העולים הגיעו לישראל לאחר קום המדינה בעיקר בשנות החמישים ומאז גדלה אוכלוסייתה פי תשעה (מ-650,000 ל-5.5 מיליון תושבים). גל העלייה האחרון היה בראשית שנות התשעים ורוב העולים הם ממדינות חבר העמים (ברית המועצות לשעבר) ומאתיופיה. **הריבוי הטבעי** הוא הגורם הנוסף לגידולה של האוכלוסייה היהודית בישראל, והוא גבוה יחסית למדינות המפותחות בעולם, בממוצע 2.2 ל-1,000 נפש (בקבוצות אוכלוסייה מסוימות, כמו האוכלוסייה החרדית, הריבוי הטבעי גבוה במיוחד).
- **חברתית** - בחברה הישראלית קבוצות אוכלוסייה מארצות מוצא שונות. כל קבוצה שומרת על שפה, על מנהגים, על תרבות (מוזיקה, מחול, אמנות), על בידול מרחבי בקרב קבוצות אוכלוסייה בודדות וכך נוצר גיוון תרבותי מחד גיסא ופערים מאידך גיסא.
- **פערי גלעין שוליים** - ברמה הלאומית אפשר להבחין בפערים הבאים:
 1. **הצטופפות האוכלוסייה במחוזות תל אביב והמרכז** המהווים את גלעין המדינה.
 2. **התרחבות מטרופולינית** - קרוב ל-60% מהתושבים מתגוררים באחת מהמטרופולינים: תל אביב, ירושלים, חיפה או באר שבע, רובם במטרופולין תל אביב.
 3. **ריכוזי אוכלוסייה יהודית בגלעין ואוכלוסיית מיעוטים בשוליים**. חלקה של האוכלוסייה היהודית באזורי השוליים קטן.
 4. **אוכלוסייה עירונית** - 92% מהאוכלוסייה בישראל מתגוררים ביישובים עירוניים. התיישבות זו פוגעת בשטחים ירוקים ובעתודות הקרקע.

ממשלות ישראל הציבו יעדים להגדלת האוכלוסייה היהודית בשוליים:

- **הגדלת חלקה של האוכלוסייה היהודית במחוז הצפון** תחת השם "ייהוד הגליל", החל מסוף שנות השבעים. לתכנית שתי מטרות: **מטרה דמוגרפית** להגדלת חלקה של האוכלוסייה היהודית במחוז; **ומטרה טריטוריאלית** למניעת השתלטות אוכלוסייה לא יהודית על אדמות המדינה.
- **פיתוח מחוז הדרום והנגב** בפרט, מבחינת תעסוקה והתיישבות. כבר בשנים הראשונות לקום המדינה, השקיעו בפיתוח מקורות תעסוקה שהתבססו על המשאבים הטבעיים של הנגב: מחצבים, תיירות ונופש, מרפא, תעשייה, אתרים היסטוריים, שטחים נרחבים ופנויים לבסיסים צבאיים ושטחי אימונים ונוף. למרות זאת, חלקה של האוכלוסייה היהודית בנגב מזערי.

- הקצאת משאבים לחיזוק מעמדה של **ירושלים כבירת ישראל וכמרכז רוחני, תרבותי ותיירותי** חיזוק מעמדה הגיאופוליטי של העיר בשל תוספת האוכלוסייה הערבית בשנת 1967 ובשל היותה מקודשת לשלוש הדתות, ברמה עולמית.
- **פיזור אוכלוסייה** – צמצום צפיפות האוכלוסייה במרכז הארץ ובעיקר במישור החוף ובמטרופולין של תל אביב ועיבוי אוכלוסייה באזורי השוליים ובאזורי הספר.
- ה"עיר הזוחל" **במישור החוף** ובעיקר במטרופולין תל אביב יוצר מפגעים אקולוגיים, גורם לאיבוד שטחי קרקע וחקלאות, מייקר את עלות השירותים ותשתיות תחבורה ותברואה.
- **חיזוק מעמדן של ערי הפיתוח** מבחינה חברתית וכלכלית. הפניית משאבים, פיתוח מקורות תעסוקה, עידוד יזמות מקומית, צמצום הגירה יוצאת של הצעירים והפיכתן למוקד משיכה לעולים חדשים ולאוכלוסייה ותיקה מאזורי הארץ השונים.
- **ניצול עתודות קרקע פנויות לבנייה** (קיימות רק באזורי השוליים).
- **שמירה על איזון בין המגזר הכפרי לבין המגזר העירוני** בשל ירידת חלקה של התעסוקה בחקלאות, הצורך בשמירת עתודות קרקע ושיקולים כלכליים הקשורים בחשיבותו הבסיסית של ענף החקלאות (כיום גורמים אלו הם חלק מנושא פיתוח בר-קיימא, המפורט בפרק איכות הסביבה בישראל כדי להקטין את חלקה היחסי של האוכלוסייה העירונית, התפתחו בישראל צורות יישוב חדשות, כפריות בעלות אופי עירוני, כמפורט בנושא ההתיישבות בישראל בשם יישוב קהילתי וכפ"ת.

הצלחת או אי הצלחת היעדים המפורטים להלן:

- **עידוד ממשלתי להתיישבות ביישובים חדשים ובעיירות פיתוח באזורי השוליים** ובאזורים דלילי אוכלוסייה. בתוקף **חוק עידוד השקעות הון**, הממשלה מעניקה הטבות, מעודדת פיתוח תעשייה, בונה תשתיות חדשות ומפנה עולים לאזורים השוליים. למרות זאת, הערים הגדולות (ובעיקר המטרופולינים) מהוות מוקד משיכה למגורים, לפיתוח כלכלי, בעיקר ביוזמה פרטית. כך שלא הושגה הצלחה ממשית בפיזור האוכלוסייה ובאיזון בין המגזר העירוני לכפרי. **המגזר הכפרי הולך וקטן.**
- **המטרופולינים הגדולות ממשיכות לצמוח**, אם כי בעיר המרכזית שלהן חלה ירידה בגודל האוכלוסייה.
- **מחוז הצפון לא גדל כמצופה** על פי התכנית ל"ייהוד הגליל", בשל מגבלות טופוגרפיות וייתכן גם בשל היעדר מוקד עירוני חזק שישמש גלעין התיישבותי ומחסור במקורות תעסוקה.
- **מחוז הדרום גדל יחסית** בשל ריכוז אוכלוסייה גדול ביישובים העירוניים (בעיקר בעקבות גל העלייה של שנות התשעים).
- **הגידול במחוז ירושלים אינו משמעותי**. לא ברור בדיוק אם מקורו באוכלוסייה יהודית חרדית או באוכלוסייה ערבית. מן הראוי לציין שאוכלוסייה יהודית חילונית עוזבת את העיר ירושלים לפריפריה שלה.
- בשל ההצלחה הנמוכה של מדיניות פיזור אוכלוסייה, הממשלה מתמקדת **בהקטנת פערי גלעין שוליים ובחיזוק המחוזות המרוחקים.**
- כיום השתנתה התפיסה התכנונית, על פי תמ"א 31 (תכנית מתאר ארצית לבנייה ולקליטת עלייה), אין הכוונה ממשלתית או ממסדית לאזורי שוליים אלא **חיזוק תשתיות, בניית מרכזי תעסוקה ויישובים חדשים בפריפריה הקרובה של המטרופולינים הגדולות**, ב"ליבה של ישראל" – דוגמת העיר **מודיעין** ומרכז התעסוקה החדש של **ראש העין** בצומת קסם **ובמרחבי השפעה עירוניים**, דוגמת מרחב ההשפעה של מטרופולין באר שבע, שהוקמו בה יישובים חדשים כמו להבים ומיתר ומרכזי תעסוקה דוגמת רמת חובב, נבטים ועוד.
- עיינו באטלס ישראל החדש, עמוד 116, מפה ב, תמ"א 35.

רוב האוכלוסייה היהודית יצרה פסיפס אנושי מבחינת אזורי מגורים, תעסוקה, בתי ספר ועוד. רק קבוצות קטנות ומסוימות חיות בבידול ובעיקר האוכלוסייה החרדית שיש לה ערים נפרדות לחרדים, כמו אלעד וביתר עילית או שכונות נפרדות ביישובים קיימים, כמו מאה שערים בירושלים. לחרדים יש גם מערכות שירותים נבדלות כמו ישיבות, בתי ספר, מקוואות טהרה, שפה (יידיש), חנויות ועוד. האוכלוסייה החרדית נהנית משירותים ציבוריים, כמו בריאות וביטוח לאומי. בשנים האחרונות החלו להשתלב יותר בכלל האוכלוסייה, בעיקר בתחום השפה, התעסוקה והפוליטיקה.

תמורות נוספות באוכלוסיית ישראל והשפעתן על המרחב היישובי

- **עלייה ברמת החיים**
בין קבוצות האוכלוסייה השונות יש פערים בעיקר בין אזורי גלעין ושוליים ובין אוכלוסייה יהודית לערבית. השינויים ברמת החיים גרמו לשינויים מרחביים כמו: הגברת תהליכי הפרבור, זחילה אורבנית והתפשטות המטרופולינים, היווצרות צורות יישוב חדשות כמו היישובים הקהילתיים, עיור המושבות המושבים ועוד.
- **עלייה ברמת ההשכלה** – תמורות אלו משפיעות גם על אי שיויון מרחבי – **כלכלי חברתי**.
גרמה לשינויים כמו:
שינוי במקום אזורי התעשייה – תעשיות מסורתיות עברו ממרכזי המטרופולינים לשוליים הלאומיים. מפעלים עתירי ידע הוקמו במטרופולינים הגדולים, בסמוך למוסדות להשכלה גבוהה ובשולי המטרופולינים.
הקטנת פערי ההשכלה – שהיו בין אוכלוסיית היישובים הכפריים לאוכלוסיית היישובים העירוניים ובין יישובי הגלעין ליישובי השוליים הלאומיים.
תמורות אלו משפיעות גם על אי שיויון מרחבי – כלכלי, חברתי.

אוכלוסיית המיעוטים

בסוף שנת 2012 מנתה אוכלוסייה זו כ-1.62 מיליון תושבים, המהווים כ-21% מכלל האוכלוסייה בישראל. רמת החיים של אוכלוסיית המיעוטים נחשבת נמוכה בהשוואה לרמת החיים של האוכלוסייה היהודית, אם כי בשנים האחרונות חלו תמורות כלכליות, חברתיות ותרבותיות בקרב האוכלוסייה, מבחינת השכלה, תעסוקה, בנייה ומעורבות פוליטית, ומאבק לשוויון זכויות.

הגורמים לפערים בין אוכלוסיית המיעוטים לבין אוכלוסייה היהודית:

- הקצאה שונה של תקציבי פיתוח ממשלתיים.
- יזמות כלכלית וחברתית נמוכה בקרב אוכלוסיית המיעוטים לקידום היישובים.
- משאבים דלים שהיו לאוכלוסיית המיעוטים, ערב הקמת המדינה.
- ריבוי טבעי גבוה של אוכלוסיית המיעוטים (2.7 לכל 1,000 נפש), המקטין את אפשרויות הפיתוח.

נהוג לחלק את האוכלוסיית המיעוטים לכמה חברות (עדות) עיקריות:

החברה המוסלמית – ערבים, בדווים

החברה הנוצרית – ערבים

החברה הדרוזית

החברה הצ'רקסית – הצ'רקסים אינם ערבים בלאומיותם ומהווים עדה נפרדת

רוב אוכלוסיית המיעוטים מתגוררת ביישובים נפרדים ברחבי המדינה.
בגליל - ריכוז גדול של יישובים ערביים ויישובי דרוזים וצ'רקסים המונה כמחצית מהאוכלוסייה (לרוב, לכל עדה יישוב נפרד).

בנגב - מרחב המחיה הגדול של הבדווים בישראל, שמתגוררת בו כ-70% מאוכלוסייתם.
תפרוסת יישובי המיעוטים היא בכל מחוזות המדינה. כמחציתם מתגוררים במחוז הצפון.
במחוז הצפון - מתגוררים כמחצית המיעוטים. **נצרת** היא העיר המרכזית לשתי העדות - המוסלמית והנוצרית.

במחוז חיפה - מתגוררים כ-15% מהמיעוטים, חלקם בעיר חיפה ורובם ביישובי "המשולש הצפוני" (**אזור ואדי ערה והכרמל**) ומרכזו בעיר **אום אל-פאחם**.

במחוז המרכז - מתגוררים כ-10% מהאוכלוסייה ביישובי "המשולש הדרומי", במזרח השרון, שהעיר המרכזית בו היא **טייבה**, ובערים המעורבות **רמלה ולוד**.

במחוז ירושלים - מתגוררים כ-18% מהאוכלוסייה, רובם **במזרח ירושלים** (חלקם נתינים ירדנים) ובתחומי ה"קו הירוק" בכפרים הסמוכים לירושלים, כמו **אבו גוש**.

במחוז הדרום - מתגוררת האוכלוסייה הבדווית המהווה כ-9% מכלל אוכלוסיית המיעוטים.
מיעוטים נוספים מתגוררים ביישובים שאינם כלולים במחוזות הנ"ל, דוגמת העיר **יפו**.

המשולש הוא אזור במזרח השרון, למרגלות הרי שומרון. מרוכזים בו יישובים ערביים ישראלים רבים. השם "המשולש" ניתן למקום בשל המבנה המרחבי של הכפרים היוצרים במבט אווירי צורת משולש. לאחר הקמת המדינה תורגם השם לערבית ואומץ על ידי תושבי האזור.
עד מלחמת העצמאות כונה המשולש בשם "המשולש הקטן", כדי להבדילו מ"המשולש הגדול" (שקודקודיו הם: שכם-ג'נין-טול כרם). הכינוי התקבל בתקופת מאורעות תרצ"ו, כיוון שהתרכזו בו חוליות מִפְגעים ערבים. בעקבות הסכמי שביתת הנשק בשנת 1949, הועברו לריבונות ישראל הכפרים הערביים שבשוליים המערביים של הרי שומרון. לאחר 1948 נהגו לכנות כפרים אלו בשם "המשולש הקטן" ומאוחר יותר כונו כ"אזור המשולש" (במהלך השנים נשכח הביטוי "המשולש הגדול"). כיום מתייחסים ל"אזור המשולש", ובעיקר בעיתונות הערבית הישראלית, למרחב גדול יותר: "המשולש הצפוני" לאזור ואדי ערה שהעיר המרכזית אום אל-פאחם, ו"המשולש הדרומי" למזרח השרון ולאזור כפר קאסם, שהעיר המרכזית היא טייבה.

החברה המוסלמית

מהווה כ-80% מכלל המיעוטים, רובם מוסלמים סונים. במהלך הדורות התפצלה דת האסלאם לכתות רבות כשהעיקריות הן הסונית והשיעית. לכל אחת מהכתות אורח חיים, מנהגים ורמת חיים שונה. האוכלוסייה המוסלמית בישראל כוללת את הערבים ואת הבדווים. מדינת ישראל אפשרה למוסלמים אוטונומיה על פי ה"שריעה" (חוקי האסלאם), הכוללת מערכות משפט ובתי דין בתחומי הדת (כמו דיני נישואין וגירושין).

מאפייני החברה הערבית המוסלמית:

- **מגורים** בעיקר **בכפרים** או **בערים מעורבות** (ערבים ויהודים) כמו עכו, רמלה, לוד ויפו.
- **בנייה צפופה** ומגובבת, צמודת קרקע.

- בשנים האחרונות קיימת נטייה ל**התרחבות הכפרים** (גידול פיזי) - מעבר מגלעין הכפר לשוליו. באזורים החדשים בנייה מודרנית, הכפרים מתפרסים על פני מרחב גדול. הרחבת הכפר היא לא תמיד ברצף יישובי (בגליל, הכפר מתפרס על פני רכסים שונים). התרחבות כל הכפרים במרחב יוצרת רצף של יישובים.
- משנות השמונים: **התחדשות ושיקום גלעין הכפר**.
- **התרופפות המבנה החברתי-תרבותי** ושבירת המבנה החמולתי למשפחות גרעיניות ללא הגירה לעיר.
- במקרים רבים הבנייה אינה חוקית. השתלטות על אדמות מדינה.
- **ההתפשטות הפיזית של היישובים היא לעבר מערכות של תשתית** תחבורתית.
- **שינוי בשימוש הקרקע החקלאית** לבנייה, בעיקר בשל הריבוי הטבעי הגבוה.
- **מעבר מתעסוקה בחקלאות לענפים אחרים**: שירותים, בניין, תעשייה ועוד.
- שינויים במבנה התעסוקה גורמים ל**יוממות** ולתעסוקה במגזר היהודי, אך המגורים ממשיכים להיות בכפרים.
- תהליך **עיוור** בכפרים. חלק מהכפרים הגדולים קיבלו בעשורים האחרונים מעמד של עיר. הראשונה הייתה אום אל-פאחם בשנת 1986, ואחריה טייבה בשנת 1992.
- **איחוד ערים** - אחת הדוגמאות היא איחוד רשות מקומית ערבית עם רשות מקומית יהודית, למשל מעלות-תרשיחא.
- **עלייה ברמת החיים** וברמת ההשכלה - בנייה מודרנית, עלייה ברמת המינוע, השתלבות בלימודים ובתעסוקה במוסדות אקדמיים ועוד.
- בשנים האחרונות **הגירה של צעירים** אל הערים.
- כיום לערבים המוסלמים **השפעה גדולה** מיתר העדות **בתחומי ההנהגה** של אוכלוסיית המיעוטים בכלל והערבים בפרט (מן הראוי לציין כי בשנים הראשונות לקום המדינה המנהיגות הערבית והמעורבות הפוליטית היו של הערבים הנוצרים).

הגורמים העיקריים לשינויים בחברה הערבית הם: הגידול הדמוגרפי, העלייה ברמת החיים ובהשכלה, מעורבות פוליטית ומדיניות ממשלתית להשקעה ולפיתוח.

החברה הבדווית

הבדווים מונים כ-150,000 נפש. רובם מתגוררים בנגב הצפוני (במרחב שבין ערד לבאר שבע ובאזור קריית גת). בקרב הבדווים קבוצות שונות הנבדלות זו מזו ברמת החיים ובצורת המגורים. עד לפני כ-50 שנה כל הבדווים היו נוודים, מאז החל תהליך קיבוע וכמעט כל הבדווים בישראל מתגוררים בהתיישבות קבע. **ביישובים עירוניים** מתגוררת כמחצית מאוכלוסיית הבדווים בשבע ערים: רהט, תל-שבע, כסייפה, ערוער, לקיה, שגב שלום וחורה בנגב, ובצפון הארץ בבסמת טבעון ואבטין. המדינה מכירה רשמית ביישובים העירוניים, אם כי רוב הבנייה בהם אינה חוקית.

קיבוע הבדווים ביישובים עירוניים הוא מסיבות פוליטיות-ביטחוניות להשלטת מרות השלטון הישראלי ובשל מאבק על שינויים בשימושי קרקע בנגב. בעקבות כך חלים תהליכי שינוי חברתיים-כלכליים בחברה הבדווית:

- הגורם העיקרי הוא גבולות מדיניים במזרח התיכון שצמצמו את תחומי הנדידה החופשית.
- רצון ממשלתי להתאמת אורח החיים של הבדווים לחברה המודרנית מסיבות שטח וביטחון.

- התמעטות שטחי המרעה בשל תהליכי התיישבות, הביטחון והכלכלה הישראלית.
- ביטול השבטים והמאהלים הקטנים.
- הקמת בסיסים צבאיים, שדות תעופה וגידול בשטחי אש (בעקבות הסכם השלום עם מצרים בשנת 1979, ובעיקר לאחר היציאה מסיני בשנת 1982 פונו בסיסים מסיני ונוצר צורך דחוף לבנייתם בנגב).
- הקטנת הפגיעה בשמורות טבע וגנים לאומיים, ששטחם הצטמצם בעקבות המאבק על שימושי קרקע נוספים כמו ביטחון, בנייה וכריית מחצבים.
- שינוי מבנה התעסוקה של הבדווים ומעורבותם בתעסוקה במגזר היהודי.
- בעקבות כך חלים תהליכי יוממות ועלייה ברמת המינוע של האוכלוסייה הבדווית.
- אפשרות גיוסם של הבדווים לצה"ל. רובם משרתים ביחידת הגששים.
- התפתחות תיירות מדברית ומרכזי אירוח תיירות בסגנון בדווי מהווים מקור תעסוקה חדש לאוכלוסייה זו.
- בניית מרכזים עירוניים דוגמת ערד ודימונה, המשמשים מרכזי שירותים גם לאוכלוסייה הבדווית.
- תנאי אקלים קשים (בצורת), שמנעו קיום חקלאות (וגם הקטינו את שטחי המרעה).
- התניה לקבלת שירותים על ידי הממשלה (שירותי בריאות, תרבות, חקלאות).
- הגורם החברתי של תחרות והרצון להידמות לאוכלוסייה היהודית.

תל-שבע קמה בשנת 1968 והייתה העיר הראשונה של התיישבות בדווים. התכנון לא נעשה בליווי התושבים והבדווים התנגדו להתגורר בה. בשנות השישים הבדווים עדיין לא היו פתוחים לשינויים החברתיים-תרבותיים והניסיון לאכלסה כשל. בערים האחרות שקמו בנגב התכנון היה בשיתוף עם התושבים על פי צורכיהם. במאה ה-21, לאחר הצלחה יחסית בעיור הבדווים בערים האחרות, גדלה תל-שבע ומנתה בסוף שנת 2005 13,000 תושבים.

רהט הוקמה ב-1970 ונחשבת הצלחה התיישבותית (אם כי חסרות בה תשתיות רבות, האבטלה גבוהה והאוכלוסייה ענייה). רהט תוכננה לשכונות הנפרדות ביניהן בשטח ציבורי פתוח. בדומה למבנה השבטי, כל שכונה מהווה יחידה עצמאית. המבנה הפנימי של השכונה מחולק על פי המבנה השבטי: בכל אחת מהשכונות מתגוררת חמולה. החמולה הראשונה שהתיישבה ברהט היא משבט אל-הוזייל הגדול מאזור שובל-בית קמה, ואחריו התיישבו שבטים נוספים. על אף שברהט מתגוררים כיום יותר מ-30,000 תושבים, אין לעיר תכנית מתאר מסודרת והעיר סובלת ממחסור במערכות תשתית, בתחבורה ובעיקר במערכת ניקוז מי שיטפונות, השכיחים באזור בימי החורף.

ביישובי הפזורה מתגוררים שאר הבדווים. הפזורה מהווה התיישבות ספונטנית ואינה מוכרת על ידי המדינה. הם אינם מופיעים במפת התכנון הלאומי, לפיכך אין בהם מערכות תשתית מוכרות. ביישובי הפזורה המגורים הם בעיקרם מבנים ארעיים כמו אוהלים ופחונים ללא שירותי תחבורה ורשתות חשמל ותקשורת (שביישובים המוכרים הן בצפון והן בדרום קיימות מערכות תשתית מסודרות). שיעורי האבטלה של אוכלוסיית הבדווים גבוהים ורמת החיים בעיקר בדרום נמוכה. חלק מהבדווים מתנדבים לשרת בכוחות הביטחון של המדינה.

החברה הערבית נוצרית

הערבים הנוצרים מהווים כ-10% מכלל אוכלוסיית המיעוטים בישראל. הם חיים ברובם בצפון הארץ ובעיקר בנצרת. מפוצלים לעדות כגון: יוונים אורתודוקסים, מארוניים ופרוטסטנטים.

- כל אחת מעדות נהנית ממערכות שיפוט אוטונומיות.
- רובם מתגוררים בערים מעורבות (ירושלים, נצרת, חיפה, יפו ועכו).
- עוסקים במקצועות חופשיים.
- בשנים הראשונות שלאחר קום המדינה נחשבו לבעלי רמת חיים גבוהה ביחס לעדות האחרות, שימשו כמנהיגי הערבים והיו מעורבים בפוליטיקה הישראלית (כאמור, משנות השמונים הפכו המוסלמים לעדה המובילה בקרב המיעוטים).
- בהשוואה לעדות האחרות, שיעורי הילודה בקרבם נמוכים.
- רמת החיים גבוהה יחסית.
- רמת חינוך והשכלה גבוהה יחסית.
- בניגוד לאוכלוסייה המוסלמית, לדת יש פחות השפעה על תחומי החיים.

החברה הדרוזית

הדרוזים הם מיעוט לאומי-דתי בכל המקומות שבהם הם חיים. רובם מתגוררים בישראל, בסוריה ובלבנון. העדה מונה כמיליון נפש ומהווה כ-9% מכלל המיעוטים בישראל.

- מקורם של הדרוזים בחצבייה במורדות המערביים של החרמון. בישראל מתגוררים הדרוזים בכפרים שכל אוכלוסייתם דרוזית.
- בגליל המערבי** - בכפרים ירכא, חורפיש, בית ג'אן ועוד.
- בכרמל** - בעוספיא ובדליית אל כרמל (הנקראות כיום עיר הכרמל).
- ברמת הגולן** - במג'דל שמס ובכפרים נוספים. ריכוזי היישובים הדרוזיים הם בקרבת הריכוזים הדרוזיים בדרום סוריה ובדרום לבנון.

במהלך ההיסטוריה נרדפה העדה הדרוזית, לפיכך בחרו הדרוזים, להגנתם, להתגורר באזורים הרריים. הדרוזים מקפידים על בידודם הדתי-לאומי ואינם מתגוררים בכפרים שתושביהם מוסלמים. בכפרים בודדים, מהווים הדרוזים מיעוט בקרב אוכלוסייה ערבית נוצרים, כמו בכפר יאסיף. בדור האחרון חלו בחברה הדרוזית, כביתר אוכלוסיות המיעוטים, תמורות חברתיות-כלכליות.

מאפייני החברה הדרוזית ותמורות שחלו בה:

- בשנת 1962 הכריזה מדינת ישראל על הדרוזים כעדה מוכרת.
- מקורה של הדת הדרוזית באסלאם השיעי, אך היא אינה מוסלמית. הדת מתבססת על יסודות מוסריים-חברתיים, מאמינה בגלגול נשמות, אין בה טקסים (למעט טקס ה"שועיב" שהוא העלייה לרגל לקברו של יתרו הנמצא בקרני חיטין ליד טבריה וטקס "עיד אל-אדחא" - חג הקורבן לעקידת יצחק, המתקיים בכל כפר בנפרד). אין בתי תפילה גדולים אלא מקום התייחדות ועיקריה מוכרים רק ל"עוקאל" (חכמי הקהילה) והיא נשמרת בסוד בפני זרים.
- לדרוזים אוטונומיה שיפוטית הכוללת מועצה דתית של העדה, בתי דין לטיפול בענייני ה"ווקף" הדרוזי ובבעיות אישות (נישואין וגירושין).
- הדרוזים התפרנסו בעיקר ממרעה. כרי המרעה שלהם התפרסו בגליל ובכרמל.

- תהליכי עיור והתרחבות הכפרים - תהליך של התרחקות מאורח החיים הכפרי- מסורתי (חלקם בתהליכי חילון) ומעבר לאורח חיים עירוני. הכפרים מתרחבים, כולל בנייה רוויה (בתי קומות). דוגמת איחוד הכפרים דליית אל-כרמל ועוספייה לעיר הכרמל היא הראשונה לתהליך ההתרחבות והעיור. למרות זאת רוב האוכלוסייה הדרוזית מתגוררת בכפרים.
- שיפור בפיתוח תשתיות ושירותים, כולל דרכי גישה לכפרים.
- ירידה בגידול הדמוגרפי בשל ירידה בריבוי טבעי.
- עלייה ברמת החיים וההשכלה - הרחבת החינוך וההשכלה מבחינת מספר התלמידים ושנות הלימוד, כולל בנות.
- שיפור במעמד האישה - נשים עובדות מחוץ לבית ולכפר.
- שינוי במבנה התעסוקה - ירידת חלקו של המגזר החקלאי והמרעה בתעסוקה ועלייה במגזרי התעשייה והשירותים.
- הדרוזים נאמנים למדינת ישראל ומעורבים בחברה הישראלית: דרוזים רבים משרתים בכוחות הביטחון וחלקם מתגייסים לצה"ל. אחרים משמשים בתפקידים במשרות ציבוריות (כולל דיפלומטים) ובפעילות פוליטית (הכוללת גם חברי כנסת).
- יוממות - חלק הולך וגדל של האוכלוסייה יוממים בעיקר לצורכי תעסוקה.

משנות התשעים חלו משברים בחברה הדרוזית:

משבר הנהגה - אין הסכמה בנוגע למנהיג וקיימת התנגדות להורשת תפקיד המנהיג.

משבר ביחס למדינת ישראל - הצעירים טוענים שאין להם שוויון זכויות (ביחס ליהודים) וכי הם זוכים ליחס מפלה מממשלת ישראל, למרות התנדבותם לצה"ל.

העדה הצ'רקסית

הלאום של הצ'רקסים הוא קווקזי, לפיכך נכון יותר לכנותם עדה. הצ'רקסים היגרו מקווקז למזרח התיכון בשנת 1878 בעקבות מגבלות וקשיים שהוטלו עליהם מצד השלטון המרכזי ברוסיה. רובם התיישבו בטורקיה ומיעוטם בסוריה, בירדן ובישראל. בישראל כ-3,000 צ'רקסים, מרוכזים בעיקר בכפרים ריחנייה (גליל עליון) וכפר קמא (גליל תחתון). הצ'רקסים שישבו ברמת הגולן, תחת השלטון הסורי, ברחו ממנה לאחר מלחמת ששת הימים (1967).

- מבחינת הדת הם מוסלמים סונים שאינם ערבים אלא קווקזים.
- מגדירים עצמם כמיעוט לאומי (ולכן נפרדים מהעדה המוסלמית).
- מנסים להשתלב בחברה הישראלית, תוך שמירה על הצביון הלאומי, לימוד השפה וההיסטוריה הצ'רקסית ומקפידים על הקשר של כל בני העדה.
- מתגוררים בכפרים.
- מתנדבים לשירות בצה"ל.

מבנה הגילים

מבנה הגילים של האוכלוסייה מתייחס לקבוצות אוכלוסייה, על פי **מין** (נקבות וזכרים) ו**גיל** (בדרך כלל קבוצות של חמש שנים: 0-4, 5-10 וכך הלאה).

החלוקה לשכבות הגיל מתחלקת בדרך כלל לשלוש קבוצות:

- אוכלוסיית צעירים (גילאי 0-14)
- אוכלוסיית בוגרים (גילאי 15-64)
- אוכלוסיית קשישים (גילאי +65)

נהוג להציג את מבנה הגילים בשרטוט המכונה "פירמידת גילים".

צורת הפירמידה מצביעה על גיל האוכלוסייה (המדינה). באוכלוסייה צעירה אחוז הצעירים התלויים גבוה ומספר הקשישים נמוך. במדינה בוגרת אחוז הבוגרים היצרנים גבוה ביחס לצעירים, ואחוז הקשישים גבוה יחסית. בגלל עלייה **בתוחלת החיים** צורתה הבסיסית של פירמידה המייצגת אוכלוסייה צעירה היא משולש - בסיס רחב המצביע על אחוז גבוה של צעירים, וקודקוד צר המצביע על אחוז נמוך של קשישים.

צורתה הבסיסית של פירמידה המייצגת אוכלוסייה בוגרת היא רחבה (בדומה לטרפז) - בסיס צר ביחס לפירמידה משולשת וקודקוד רחב. העלייה בתוחלת החיים הביאה להעלאת גיל הפרישה לגמלאות מהסיבות הבאות:

- בריאות הקשישים השתפרה והם מסוגלים לעבוד עד גיל מאוחר יותר מבעבר.
- קרנות הפנסיה אינן עומדות בדרישות לתשלומי גמלה.
- הקטנת הוצאות המדינה על שירותים לקשישים (שאינם תורמים לכלכלה).
- הנסיון המקצועי של אנשים מבוגרים רב יותר ותרומתם למקום העבודה רבה.
- הגדלת שיעור האוכלוסייה הייצרנית במדינה תורמת להגדלת התל"ג.

להרחבה: הקישור מתאר את תוחלת החיים ו"הזדקנות האוכלוסייה" בישראל

<http://tinyurl.com/b8hgjme>

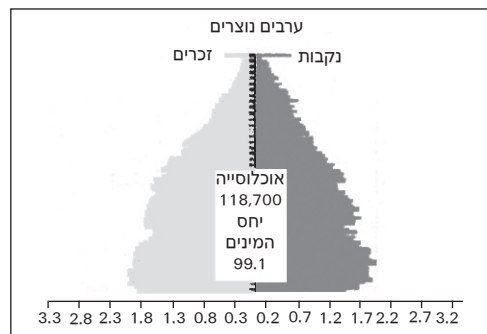
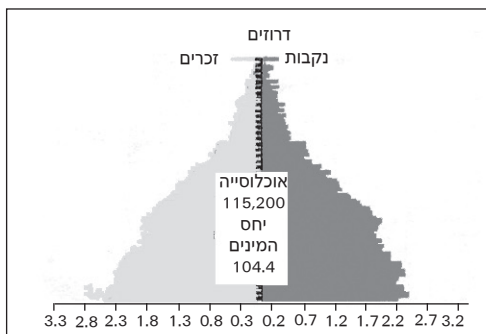
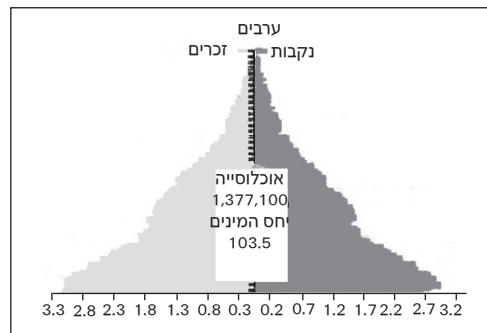
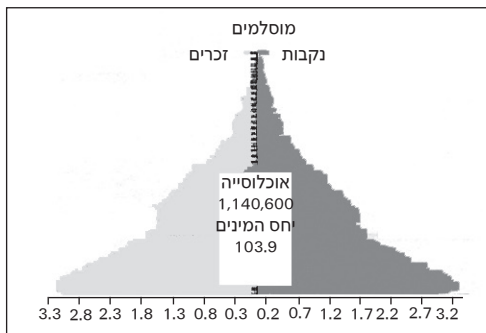
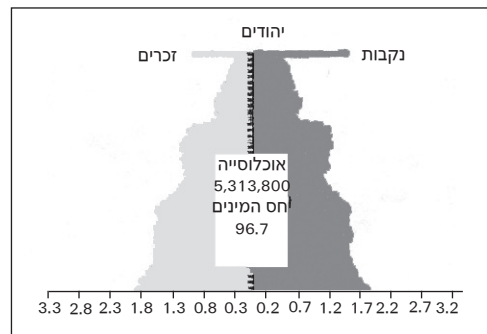
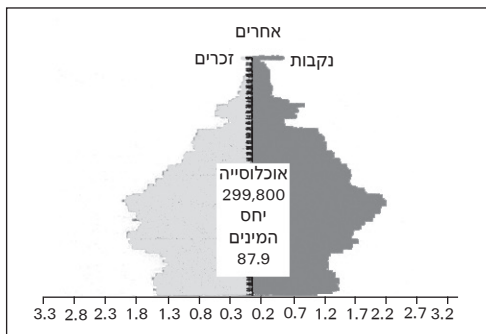
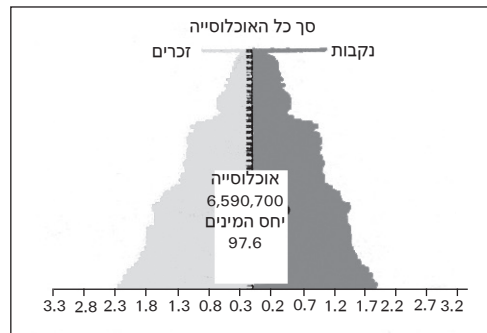
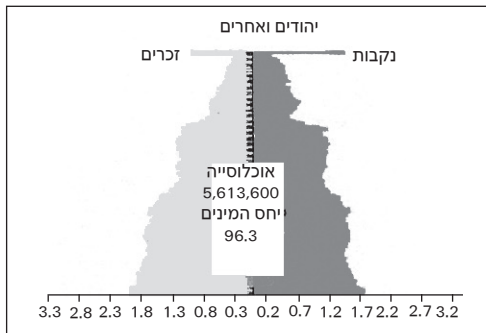
במדינות המפותחות בעולם האוכלוסייה בוגרת ובמדינות המתפתחות בעולם האוכלוסייה צעירה (בשל שיעורי הילודה הגבוהים ותוחלת החיים הנמוכה עדיין).

באותה מידה אפשר לקבוע, על פי צורת פירמידת הגילים של עיר מסוימת, אם העיר חדשה (פירמידה משולשת) או ותיקה (פירמידה רחבת בסיס):

עיינו באטלס ישראל החדש, עמוד 95, מפה ג, או באטלס כרטא אוניברסלי, עמוד 29, מפה 3.

אוכלוסייה לפי מין וגיל בחלוקה לקבוצות אוכלוסייה ודת (לשנת 2005)

על פי פירמידת הגילים אפשר ללמוד על **מאפיינים חברתיים-כלכליים של האוכלוסייה** המיוצגת בפירמידה:

- **מבחינה כלכלית** - אוכלוסיית הבוגרים היא הקבוצה היצרנית (תומכת) התורמת למשק ולת"ג. קבוצות הצעירים והקשישים הן הקבוצה התלויה (נתמכת) שאינה תורמת למשק מבחינה כלכלית.

היחס בין הקבוצה היצרנית לבין התלויה משפיע על רמת החיים ועל עושרה של האוכלוסייה: בקבוצות האוכלוסייה שאחוז הבוגרים בהן גבוה - התל"ג לנפש גבוה ורמת החיים גבוהה. בקבוצות האוכלוסייה שאחוז הצעירים בהן גבוה - התל"ג לנפש נמוך בדרך כלל ורמת החיים נמוכה.

- **מבחינה חברתית** - אוכלוסייה צעירה היא תוצאה של שני גורמים עיקריים: רמת פיתוח - באוכלוסייה מתפתחת הריבוי הטבעי גבוה בשל שיעורי ילודה גבוהים ותמותה נמוכה יחסית (המעבר משלב ב לשלב ג במודל המעבר הדמוגרפי באוכלוסייה המתפתחת רמת הרפואה והתברואה נמוכה יחסית, לכן חלקם של הקשישים קטן ותוחלת החיים נמוכה. באוכלוסייה המפותחת תוחלת החיים גבוהה.

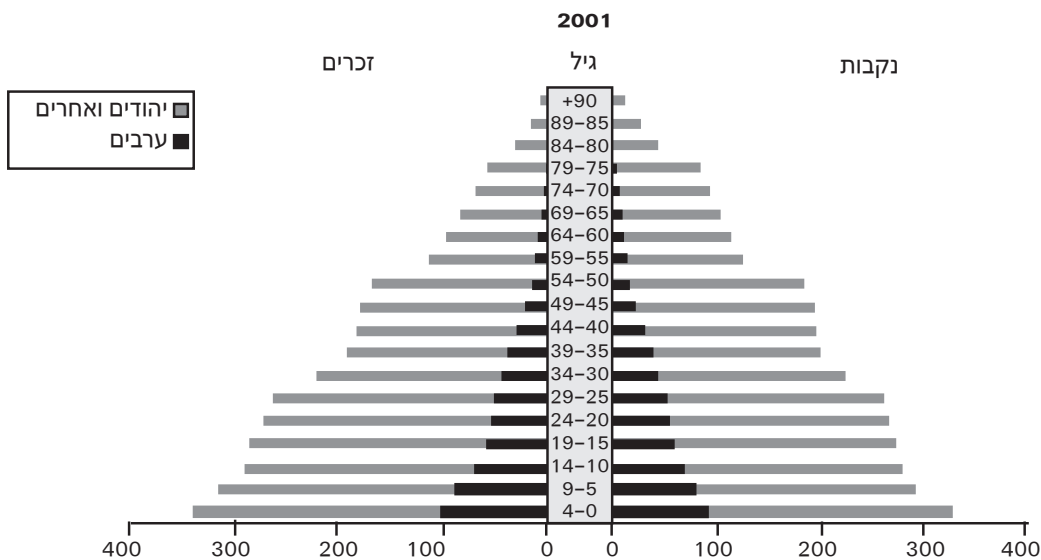
מסורתיות - באוכלוסייה דתית או מסורתית אין תכנון משפחה ושימוש באמצעי מניעה. בחברות המתפתחות, שהן עדיין מסורתיות, ריבוי ילדים נחשב לכבוד.

מאפיינים חברתיים נוספים הם סוג השירותים שלהם נזקקת האוכלוסייה: **אוכלוסייה צעירה** זקוקה ליותר גני ילדים, לגני שעשועים, לבתי ספר, למרכזים קהילתיים, לתחנות טיפול באם ובילד וכו'.

אוכלוסייה מבוגרת זקוקה יותר למרפאות, לבתי מרקחת, למועדוני קשישים (לגיל הזהב) ולבתי אבות ומוסדות סיעודיים.

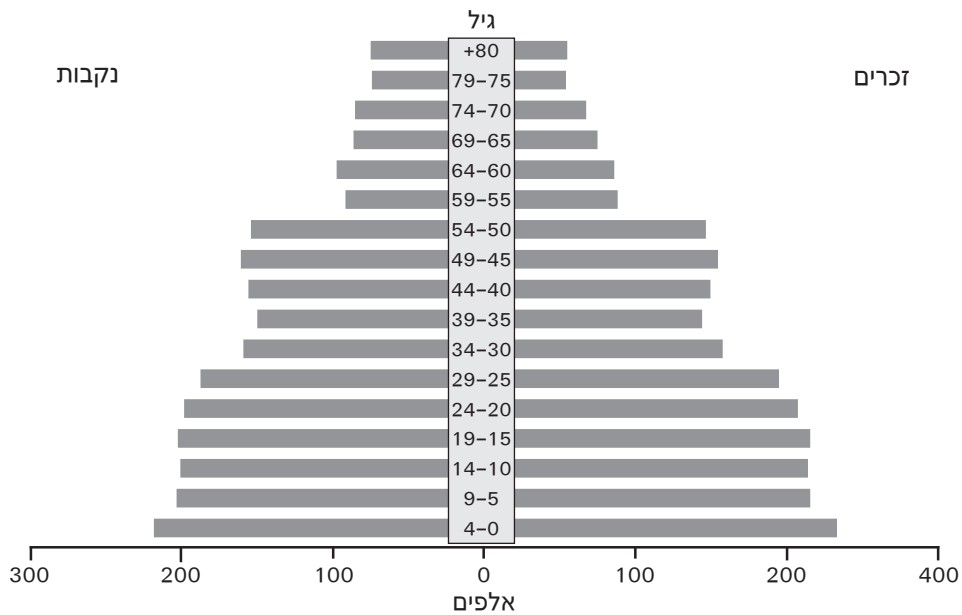
אוכלוסיית ישראל עדיין נחשבת צעירה, בהשוואה למדינות המפותחות בעולם. האוכלוסייה בישראל הטרוגנית. פירמידת הגילים בשרטוט שלפניכם מציגה את חלקה של האוכלוסייה היהודית כאוכלוסייה בוגרת (פירמידה של אוכלוסייה מפותחת) ואת חלקן של קבוצות המיעוטים השונות (ואוכלוסייה יהודית חרדית, שאינה מיוצגת בשרטוט שלהלן), כאוכלוסייה צעירה (פירמידה של אוכלוסייה מתפתחת) כמתואר בשרטוט שלפניכם.

אוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה, מין וגיל באלפים

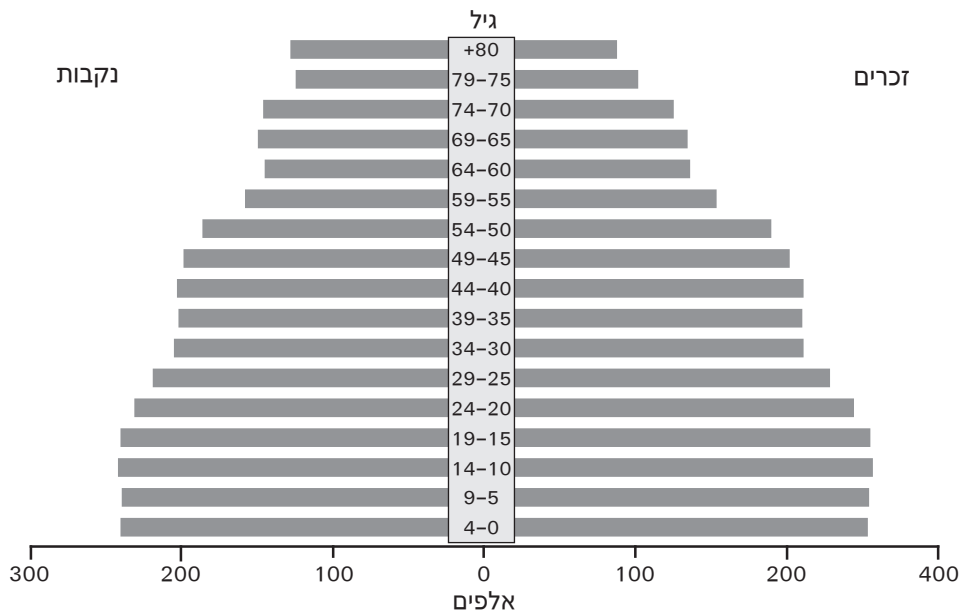

פירמידות גילים של אוכלוסייה יהודית בישראל

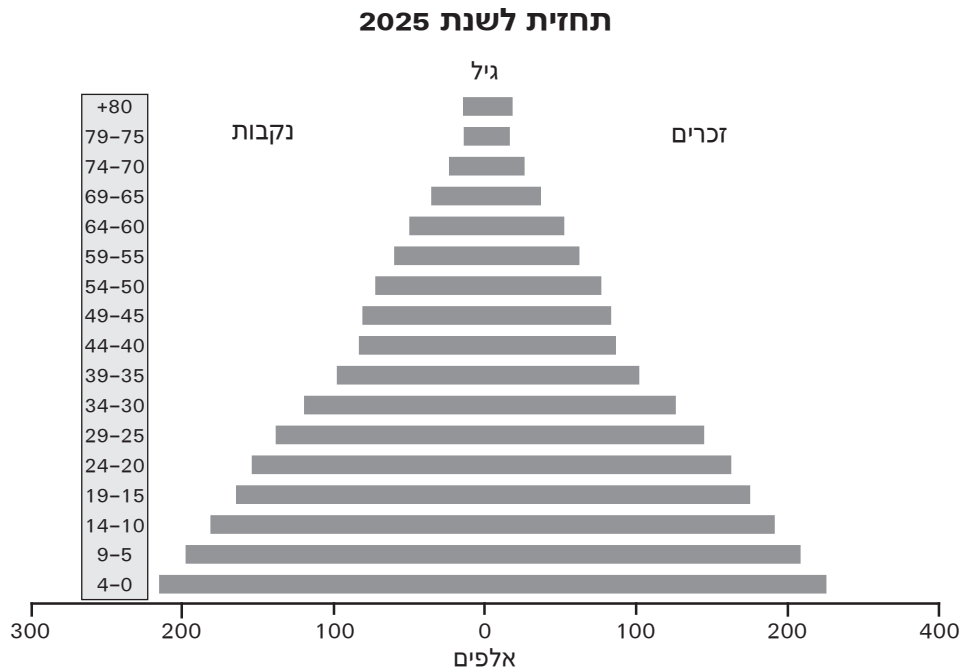
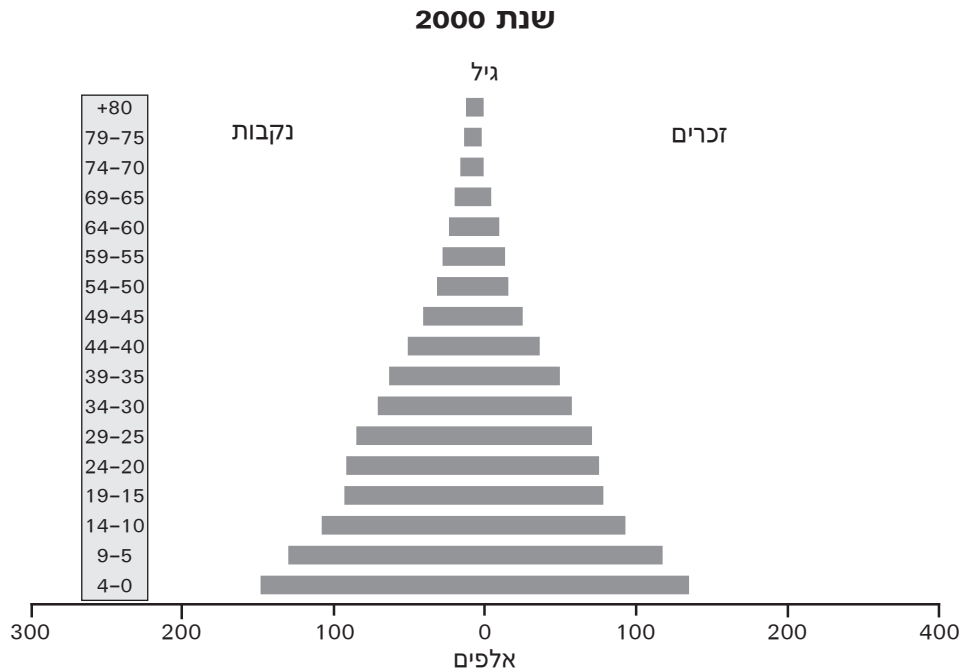
שנת 2000

תחזית לשנת 2025

פירמידות גילים של אוכלוסייה ערבית בישראל

להרחבה צפו בקישור:

פירמידות גילים של ישראל לשנים 1990-2050, על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

<http://tinyurl.com/cpkdoav>